

Langzaam los van Limperg: 100 jaar denken over het winstbegrip

Kees Camfferman

Received 14 May 2024 | Accepted 4 June 2024 | Published 14 November 2024

Samenvatting

Dit artikel bespreekt hoe in het MAB in de afgelopen jaar 100 jaar geschreven is over het winstbegrip. Het artikel laat zien hoe de bijdragen over dit onderwerp aanvankelijk sterk bepaald werden door het gedachtengoed van Limperg. Hierin lag de nadruk op het zoeken naar een eenduidig normatief winstbegrip, gefundeerd in bedrijfseconomische theorie. Het artikel laat ook zien hoe vanaf de jaren '70 de behandeling van dit onderwerp veelzijdiger is geworden, onder invloed van zowel ontwikkelingen in de praktijk van de verslaggeving als van de internationale academische literatuur.

Relevantie voor de praktijk

In de praktijk gehanteerde winstbegrippen, met name als vastgelegd in wet- en regelgeving, hebben altijd een geschiedenis. Kennis van die geschiedenis kan regelgevers helpen bij het verder ontwikkelen van verslaggevingsvoorschriften, en door beter begrip leiden tot een hogere kwaliteit van toepassing.

Trefwoorden

Winstbepaling, instandhoudingsdoelstelling, jaarverslaggeving, Limperg, geschiedenis

1. Inleiding

De titel van het Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde/Bedrijfseconomie (MAB) wijst op het karakteristieke Nederlandse ideaal van een innige band tussen accountancy en bedrijfseconomie. In dat verband stond het denken over winst, als een kernbegrip in beide domeinen, centraal. Het ideaal van een in de bedrijfseconomie gegronde accountancy is in het bijzonder toe te schrijven aan Th. (Théodore) Limperg jr. (1879–1961). De standpuntbepaling ten opzichte van zijn vervangingswaardeleer heeft dan ook lange tijd het Nederlandse denken over winst getekend. Inmiddels is dat oude geschiedenis geworden, maar een jubileumnummer van dit door hem opgerichte tijdschrift is een geschikte gelegenheid om toch nog eens terug te kijken.

Kenmerkend voor het denken van Limperg was dat er gesproken kon worden van 'het' winstbegrip: één theoretisch juist en desalniettemin praktisch toepasbaar winst-

begrip, in vergelijking waarmee alle andere mogelijke winstbegrippen konden worden getaxeerd als onjuist of op zijn best als benaderingen van het juiste en daarmee normatieve winstbegrip. Dat was een fascinerend en inspirerend idee, maar het riep ook tegenspraak en scepsis op. Uiteindelijk heeft de scepsis het gewonnen, zodat er vandaag de dag geen verdedigers meer zijn van het idee van een eenduidig normatief winstbegrip. 'Winst' is nog steeds een begrip dat veel en in allerlei verbanden gebruikt wordt, maar het denken over winst is uiteengevallen in verschillende invalshoeken en benaderingen, die naast en door elkaar heen bestaan.

Dit artikel geeft een historische schets van de ontwikkeling van het denken over 'het winstbegrip' in Nederland, in het bijzonder zoals weerspiegeld in publicaties in het MAB van 1924 tot heden. Eerst kijken we in paragraaf 2 kort naar hoe er over winst werd gesproken vóór-

dat Limperg zich in deze discussie mengde. In paragraaf 3 wordt Limpergs winsttheorie samengevat. Paragraaf 4 gaat in op de reacties die Limpergs visie opriep, uitlopend op de eind jaren '60 steeds breder gedeelde mening dat Limpergs theorie toch niet het gepretendeerde vaste fundament bood om over 'de' winst te kunnen spreken. Maar omdat er nog wel steeds over winst werd gesproken, schetst paragraaf 5 welke alternatieve vraagstellingen en zienswijzen daarbij sindsdien zijn gebruikt. Paragraaf 6 bevat een korte slotbeschouwing.

Het toekennen van een belangrijke plaats aan Limperg betekent tot op zekere hoogte een vertekening van de geschiedenis, omdat er ook onafhankelijk van Limperg natuurlijk in verschillende contexten, zoals de fiscale winstbepaling, over winst werd nagedacht. Een focus op het MAB draagt ook bij aan die vertekening. Zo schreef bijvoorbeeld de Rotterdamse hoogleraar Polak belangrijke beschouwingen over winst, maar doorgaans niet in het MAB (zie bijvoorbeeld Polak (1924; 1940/1941)).

Maar dat Limpergs ideeën in zekere zin het denken in Nederland wat scheeftrokken is tegelijk ook weer onderdeel van die geschiedenis. En bovendien is het niet verkeerd om aan hem, als oprichter van dit tijdschrift, in dit jubileumnummer in het bijzonder aandacht te geven.

Lang niet alles wat in dit artikel wordt gezegd is nieuw, zoals de lezer zal kunnen vaststellen door vergelijking met wat er al eerder is geschreven over de ontwikkeling van het winstbegrip in Nederland.¹ Toch kan het geen kwaad om opnieuw terug te kijken, omdat met het verstrijken van de tijd ook het perspectief verandert.

2. Winst vóór Limperg

Na een loopbaan als accountant werd Limperg in 1922 benoemd als hoogleraar Bedrijfshuishoudkunde aan de nieuw opgerichte Economische Faculteit van de Universiteit van Amsterdam. Hoewel hij vóór die tijd ongetwijfeld ook over winst heeft nagedacht, markeert zijn overgang naar de academische wereld het moment waarop hij een fundamentele visie op winst begon uit te werken. Dat deed hij uiteraard niet in een vacuüm. Vanaf het begin van de negentiende eeuw, zo niet eerder, was er vanuit verschillende invalshoeken over winst geschreven: vanuit de economische theorie, vanuit de ontwikkeling van de boekhoudkundige praktijk en het handelsonderwijs, in jurisprudentie rond de steeds belangrijker wordende inkomstenbelasting, en in reactie op de opkomst van grote ondernemingen in de vorm van rechtspersonen met beperkte aansprakelijkheid en een brede kring van aandeelhouders en crediteuren. De scheiding van leiding en eigendom ging samen met de opkomst van de jaarrekening als fenomeen in het vennootschapsrecht en in de financiële publiciteit. Dit alles leidde tot een bont geheel van opvattingen in een rijkgeschakeerde literatuur (zie Mattessich (2008) voor een internationaal overzicht).

Het denken over winst kreeg een sterke impuls tijdens en na de Eerste Wereldoorlog, zowel door de sterke in-

flatie waar veel landen mee te maken hadden, als door de invoering van verschillende vormen van oorlogswinstbelasting. Ook vóór die tijd was al wel nagedacht over de vraag óf en hoe een veranderend prijspeil moest worden verwerkt bij de winstbepaling (voor een overzicht, zie Walb (1933)), maar deze vraag werd nu ook praktisch onontkoombaar. Dit was het geval in landen als Frankrijk, de Verenigde Staten en Nederland, waar de prijsstijgingen stevig maar niet absurd waren. Maar het was in elk geval zo in Duitsland en Oostenrijk, waar kortstondige maar extreme hyperinflatie elk vorm van winstbepaling op basis van historische kostprijzen volstrekt zinloos maakte. Er kwam dan ook een stortvloed van Duitstalige artikelen en boeken los over winstbepaling en inflatie (voor een literatuurlijst zie Clarke and Dean (1990, Appendix II)).

Uit deze massa van literatuur kreeg vooral het werk van de hoogleraar Schmidt brede bekendheid. In zijn boek uit 1921, sinds de derde druk (1923) bekend onder de titel *Die organische Tageswertbilanz*, zette hij theorie en toepassing van winstbepaling op basis van vervangingswaarde grondig uiteen. Ook in Nederland, waar de academische wereld en de wereld van het handelsonderwijs sterk op het Duitstalige gebied geïntereerd waren, kreeg het werk van Schmidt veel aandacht, waaronder in het MAB (Cobbenhagen 1930). Ook Limperg was hier goed mee bekend en het is onmiskenbaar dat Limpergs winstopvatting in veel opzichten met die van Schmidt overeenkomt. Limperg heeft echter steeds benadrukt dat zijn theoretische onderbouwing wezenlijk anders was dan die van Schmidt.²

3. Limpergs winsttheorie

Sinds zijn benoeming als hoogleraar werkte Limperg aan een geïntegreerde bedrijfseconomische theorie, uitgewerkt in deelonderwerpen zoals leer van de waarde, van de kostprijs, van de winstbepaling, van de interne en externe organisatie, van de arbeidsvoorwaarden, van de financiering en, uiteraard, van de accountantscontrole. Deze bedrijfseconomische theorie vormde de inhoud van Limpergs colleges. Deze colleges kristalliseerden uit tot een tamelijk stabiele cyclus waarin Limperg doorgaans dicht bij zijn handgeschreven tekst bleef. Geleidelijk kreeg de inhoud hiervan bredere bekendheid, onder andere in de vorm van gestencilde dictaten die echter niet door Limperg zelf werden opgesteld.³

Vanaf de jaren '30 vonden Limpergs ideeën ook hun neerslag in artikelen of leerboeken van zijn leerlingen. Een voorbeeld is het leerboek *Bedrijfseconomie* van Kleerekoper (1934), met de nadrukkelijke vermelding in het voorwoord: 'De gevolgde theorie is die van den Amsterdamschen hoogleeraar Th. Limperg jr.' Een volledige uiteenzetting van Limpergs eigen hand is tijdens zijn leven niet verschenen. Pas na zijn dood is een bewerkte versie van Limpergs aantekeningen als 'verzameld werk' uitgegeven (Limperg 1964–1968). Ook dit heeft tot op zekere hoogte een fragmentarisch karakter.

Zoals de bewerkers aangaven, ontbreekt ook in het verzameld werk een volledig geïntegreerde behandeling van waarde en winst, zoals deze Limperg voor ogen moet hebben gestaan.⁴

Wel verscheen in 1937 een artikel van Limperg in het MAB over ‘De gevolgen van de depreciatie van de gulden voor de berekening van waarde en winst in het bedrijf’ (Limperg 1937a). Dit artikel is de meest volledige gepubliceerde uiteenzetting door Limperg zelf van zijn visie op winstbepaling op basis van vervangingswaarde. Zoals de titel aangeeft, was de directe aanleiding het besluit van de Nederlandse regering, in september 1936, om de gouden standaard los te laten, waardoor de gulden ongeveer 20% in waarde daalde. Dit leidde tot praktische vragen over prijsbeleid (was het acceptabel dat ondernemers hun oude voorraden tegen hogere prijzen verkochten?) en over fiscale winstbepaling. In dit artikel betoogde Limperg dat de winst in het algemeen, en ook in deze specifieke situatie, behoorde te worden bepaald op basis van vervangingswaarde, zoals uitgewerkt in zijn theorie. Later in 1937 verscheen nog een vervolgartikel waarin Limperg zijn bezwaren uitte tegen een besluit van de Minister van Financiën dat de fiscale winst niet op basis van vervangingswaarde bepaald mocht worden (Limperg 1937b).

Gezien de praktische aanleiding en de beperkte omvang is het begrijpelijk dat Limperg (1937a) geen volledige uiteenzetting geeft. Toch is het artikel ook nu nog een goed startpunt voor wie Limperg zelf eens wil horen maar te weinig tijd heeft voor de uitgebreidere uiteenzettingen in het ‘verzameld werk’. In dit artikel vinden we de meeste wezenlijke kenmerken van Limpergs winstopvatting terug:

- De theorie van de winst is afgeleid van de theorie van de waarde.
- De waarde van voorraden en duurzame productiemiddelen is doorgaans de vervangingswaarde.
- Het doel van de winstberekening is de bepaling van het verteerbare inkomen van degenen van wie het inkomen afhankelijk is van de uitkomsten van het bedrijf.
- De stijging van het vermogen (de activa, in geldwaarde uitgedrukt) moet worden gesplitst in waardeverhoging van de ‘stam’ (de activa, gezien als fysieke productiecapaciteit, het kapitaal) en de stijging in de vorm van ‘vrucht’ (de geproduceerde goederen).
- ‘Geen winst zonder ruil’: de ‘vrucht’ is pas ‘volgroeid’ bij verkoop, dus ongerealiseerde waardeverhogingen zijn geen winst.
- De ruil schept een economische verplichting tot vervanging.
- Veteerbaarheid wordt daarom bepaald met het criterium van de instandhouding van het kapitaal (de productiecapaciteit).
- De kostprijs van de verkopen is hun vervangingswaarde op het moment van de ruil.
- Afschrijvingen op duurzame productiemiddelen worden bepaald op basis van een evenredig deel van

de vervangingswaarde. Wanneer deze stijgt, is een correctie nodig op de afschrijvingen in vorige jaren (later ‘inhaalafschrijvingen’ genoemd). Deze correctie komt ten laste van de winst als er géén reserve van ingehouden maar in principe verteerbare winsten uit vorige jaren is.

Ook maakt Limperg duidelijk dat de boekhoudkundige uitwerking slechts een praktische kwestie van secundair belang is. Winstbepaling op basis van vervangingswaarde kan zowel plaatsvinden in combinatie met een balanswaardering tegen vervangingswaarde als tegen historische kosten.

Wat in Limperg (1937a) niet wordt behandeld, is de betekenis voor de winst van waardedaling van activa. In de context van devaluatie was dat ook niet het grootste probleem, en in Limperg (1937b) werd dit punt wel benoemd: waardeverhogingen en -dalingen worden asymmetrisch behandeld, een waardedaling is direct een verlies, ongeacht of de daling via ruil gerealiseerd is.

Tot zover zou men kunnen zeggen dat de winstopvatting zoals verwoord in Limperg (1937a, 1937b) niet heel uniek was. De uiteenzetting is goed te volgen vanuit algemene ervaringswijsheden van ondernemers, zoals ‘niet interen op je vermogen’, en het voorzichtigheidsbeginsel. Ook was er sinds de inflatiejaren een breed bewustzijn dat men zich niet rijk moet rekenen met ‘schijnwinsten’ (*Scheingewinne*) op basis van gestegen verkoopprijzen minus historische kostprijs. Limperg geeft zelf ook toe (1937a, p. 3) dat zijn opvatting in praktisch opzicht vaak tot dezelfde rekenkundige uitkomsten zal leiden als ‘de Duitse theorie’ waarmee hij onder andere naar het werk van Schmidt verwees.

Het onderscheidende van Limpergs winstopvatting zal volgens hemzelf vooral in de theoretische onderbouwing, en ook zijn critici hebben hem gewaardeerd in zijn poging om het denken over winst op een hoger plan te krijgen door het vraagstuk strikt als economisch probleem te bekijken (bijvoorbeeld Meij (1948, p. 15)). In het artikel zien we er iets van door de besliste keuze voor één doel van de winstbepaling, namelijk de bepaling van het verteerbare inkomen. De keuze hield de belofte in van een eenduidig hieruit af te leiden bepaling van ‘de’ winst.

De theoretische onderbouwing ontbreekt in Limperg (1937a). Hij zegt daarover (p. 3): ‘Ik mag aannemen, dat de lezer van dit blad de theorie der vervangingswaarde kent’. Dat was misschien het geval in 1937, maar waarschijnlijk in mindere mate in 2024. Daarom, en kort gezegd, houdt Limpergs waardetheorie een drieledig waardebegrip in, waarin de waarde van een bedrijfsmiddel de laagste is van de vervangingswaarde en de opbrengstwaarde, en de opbrengstwaarde de hoogste van de directe opbrengstwaarde (opbrengst bij verkoop van het bedrijfsmiddel) en de indirecte opbrengstwaarde (opbrengst van de met het bedrijfsmiddel voortgebrachte producten).⁵

Omdat in een situatie van going concern de opbrengstwaarde doorgaans hoger is dan de vervangingswaarde, is hiermee ook duidelijk waarom de vervangingswaarde

‘doorgaans’ bepalend is voor de waarde van een bedrijfsmiddel. Maar ook dit ‘gecoördineerde waardebegrip’ is niet helemaal uniek voor Limperg. In de Engelstalige literatuur komen we het tegen als ‘deprival value’ of ‘value to the owner’, zij het dat het daar pas na de Tweede Wereldoorlog een duidelijke plaats in de literatuur kreeg.⁶

Een deel van dezelfde logica, vooral wat betreft de opbrengstwaarde, komen we vandaag tegen in verslaggevingsstandaarden over bijzondere waardeverminderingen, zoals IAS 36 en RJ 121.

Voor Limperg volgt het drieledige waardebegrip uit zijn theorie van het bedrijf (wat niet alleen de onderneming omvat, maar ook bijvoorbeeld het staatsbedrijf). Deze theorie is een economische theorie, zoals het hele bouwwerk van Limpergs bedrijfseconomie wil zijn.⁷

Economie gaat over het optimaliseren van welvaart op basis van schaarse middelen, en dat is voor Limperg zowel positief als normatief. Het is waarneembaar dat mensen deze optimalisatie nastreven, maar zij behoren (in een economische zin) dit ook te doen. Op het niveau van de samenleving vertaalt zich dit in keuzes waardoor verschillende bedrijven zich richten op verschillende delen van de totale productie. Deze specialisatie of verbijzondering is, zoals we sinds Adam Smith weten, economisch rationeel omdat arbeidsverdeling een primaire factor in het vergroten van de welvaart is. Bedrijven kiezen op die basis een optimale positie in één of meer bepaalde waardeketens (‘bedrijfskolommen’), en nemen daarvan een groter of kleiner deel voor hun rekening. Als men die positie gevonden heeft is men dan ook in economische zin verplicht, hetzij aan zichzelf, hetzij aan de samenleving, of allebei, om die te continueren. Dat betekent niet dat de samenleving statisch is: technologische ontwikkelingen of gewijzigde beschikbaarheid van grondstoffen kunnen herpositionering rationeel maken. Hierbij is de waardeontwikkeling het kompas: als bijvoorbeeld blijkt dat de vervangingswaarde van activa hoger is dan de opbrengstwaarde, is dat een signaal dat de bakens verzet moeten worden. Maar de winstbepaling moet dan wel in lijn met dat kompas gebracht worden, omdat anders mogelijk door winstuitkering (‘vertering’) ten onrechte het productieve vermogen van het bedrijf wordt verminderd. In deze brede context bezien wordt begrijpelijk waarom Limperg bij de waardedaling van de gulden het bepalen van de winst op basis van vervangingswaarde niet alleen ziet in termen van verstandig gedrag van de individuele ondernemer, maar ook als afwering van ‘het grote gevaar der intering van een belangrijk deel van ons nationaal vermogen’ (Limperg 1937a, p. 7).

4. Toenemende twijfel over Limpergs winsttheorie

Al in de jaren ’30 bleek, naar aanleiding van publicaties van Limpergs leerlingen, dat diens opvattingen over waarde en winst ook hun critici hadden. Zo voerde de eer-

der genoemde Kleerekoper (1935a, 1935b) een debat met de econoom Bakker (1935a, 1935b) naar aanleiding van Kleerekopers leerboek uit 1934. Ook Limpergs artikelen uit 1937 riepen reacties in het MAB op, met korte naschriften van Limperg (De Langen 1937; Smeets 1938). Hoewel hij daarin aangaf ‘dat ik in ’t algemeen een nadere uiteenzetting omtrent de theorie der vervangingswaarde en van de daarop gebouwde winsttheorie schuldig ben’ (naschrift Limperg bij De Langen (1937, p. 130)) kwam dit er niet van, en werden de merites van zijn opvattingen in de literatuur door anderen besproken. Dit vond in de jaren na de Tweede Wereldoorlog plaats tegen de achtergrond van een groeiende acceptatie van winstbepaling op basis van vervangingswaarde in de praktijk van de jaarverslaggeving, met Philips als het bekendste voorbeeld (Brink 1992). Verslaggeving op basis van vervangingswaarde is altijd de praktijk van een minderheid gebleven,⁸ maar het idee dat het kon bijdragen aan betere verslaggeving stond tot in de jaren ’80 niet wezenlijk ter discussie. Het werd in brede kring ongeveer net zo gezien als meer bewegen of gezond eten: iets wat meer mensen eigenlijk zouden moeten doen, zonder dat het er gelijk van komt. De discussie in de literatuur van de jaren ’50 en tot in de jaren ’60 spitste zich toe op de vraag of Limperg en zijn volgelingen erin waren geslaagd om aan deze algemene positieve houding ten opzichte van vervangingswaarde een theoretisch sluitend winstbegrip te verbinden.

Deze fase in de literatuur wordt soms aangeduid als de ‘schoonheidsgebrekendiscussie’ naar aanleiding van het MAB-artikel ‘Schoonheidsgebreken in de vervangingswaardeleer’ van de VU-hoogleraar Van Muiswinkel (1958). Dit artikel was bepaald niet de eerste bijdrage over dit onderwerp, maar de titel gaf wel treffend weer hoe de discussie doorgaans werd gevoerd door degenen die vraagtekens zetten bij Limpergs opvattingen: met waardering voor Limpergs streven, en met het doel om verder te komen in de richting die hij was ingeslagen. Limpergs uitgangspunt dat het doel van de winstbepaling bestaat uit de bepaling van het verteerbaar inkomen is ook lang als vertrekpunt geaccepteerd, evenals de realiteit van een zekere continuïteitsverplichting. Hieraan zal hebben bijgedragen dat ook in de Engelstalige economische wetenschap rond het midden van de twintigste eeuw werd nagedacht over winst of inkomen in termen van ‘capital maintenance’.⁹

Het was kennelijk geen gek idee om winst te zien vanuit een bepaalde handhavingsdoelstelling. Er is in die jaren in Nederland grondig en op niveau nagedacht over de mogelijkheid van een ‘aprioristisch’ winstbegrip, niet het minst in het MAB.¹⁰

Hoewel deze literatuur een Nederlands accent had omdat positiebepaling ten opzichte van Limperg een belangrijk element was, bleek zeker ook bewustzijn van wat er in de buitenlandse literatuur gaande was. Het zou onjuist zijn om de ‘schoonheidsgebrekendiscussie’ te zien als niet meer dan een Nederlandse eigenaardigheid. In het bestek van dit artikel kunnen slechts enkele hoofdpunten worden aangestipt.¹¹

Tot op zekere hoogte ging het om het aanbrengen van nadere verfijningen binnen Limpergiaanse uitgangspunten. Zoals eerder aangegeven kreeg het idee van ‘inhaalafschrijvingen’ een duidelijkere naam en invulling. Maar ook werd steeds beter ingezien dat hetzelfde punt speelde bij voorraden die niet direct op het moment van verkoop werden vervangen. Hierdoor kon op het moment van verkoop niet met zekerheid worden gezegd dat het positieve verschil tussen verkoopprijs en vervangingswaarde inderdaad verteerbaar inkomen voorstelde. Ook Limperg had dit probleem gezien, maar hij kwam niet veel verder dan de constatering dat bekende prijsstijgingen van verkochte maar nog niet vervangen voorraden ten laste moesten komen van de winst in de periode van verkoop.¹² Later werd deze gedachte verder uitgewerkt in het idee van de ‘normale voorraad’.

Een andere verfijning was de onderkenning dat de vervanging van activa niet noodzakelijkerwijs alleen uit de ingehouden winst gefinancierd hoeft te worden, maar dat vreemd vermogen hier ook een rol kan spelen. Dit financieringsaspect was voor de oorlog al gesignaleerd door de eerder genoemde Bakker, maar door Limperg afgewezen.¹³ In de jaren '60 werd echter door de UvA-hoogleraar Van der Schroeff, de meest actieve verdediger van Limpergs winstopvatting, geaccepteerd dat een deel van de waardevermindering van de activa niet als ‘gebonden vermogensaanwas’ beschouwd hoefde te worden, voor zover uitkering verenigbaar was met het in stand houden van een normatieve vermogensstructuur (Van der Schroeff 1969). Praktisch en boekhoudkundig was dit goed toepasbaar in de vorm van een ‘financieringscorrectie’ op het resultaat-effect van herwaarderingen. Maar de meer fundamentele vraag was natuurlijk wat er overbleef van het eenduidige winstbegrip op basis van verteerbaar inkomen als werd aanvaard dat die verteerbaarheid voor een deel geen vraagstuk van winst, maar van financiering was.

Een even fundamentele vraag kwam op vanuit het praktische probleem van niet-identieke vervanging van vaste activa, een probleem dat zich opdrong gezien de steeds sneller gaande technologische ontwikkelingen. Dat het hier moest gaan om economisch identieke vervanging en niet om een naïeve replicatie van een historisch bepaalde technische constellatie van fysieke productiemiddelen was snel duidelijk. Maar hoe breed moest ‘economisch identiek’ dan worden ingevuld? Wat moest er eigenlijk precies in stand gehouden worden bij bepaling van de winst op basis van verteerbaarheid? Meij kwam niet letterlijk uit de school van Limperg, maar bij gelegenheid van zijn Groningse oratie in 1948 sprak hij de aanwezige Limperg in zijn dankwoord met erkentelijkheid toe als een beslissende factor in zijn wetenschappelijke ontwikkeling. Toch had hij zojuist een stap bij Limpergs opvattingen vandaan gezet met zijn betoog dat het bij de winstbepaling ging om de instandhouding van de stroom van toekomstige inkomsten, en niet primair om de instandhouding van een specifieke wijze waarop deze inkomsten worden verkregen.¹⁴ Waardering en kostprijsbepaling op basis van vervangingswaarde waren in dat licht vaak nog

steeds zinvol, omdat bedrijfscontinuïteit nu eenmaal vaak economisch rationeel is. Maar de winstbepaling werd zo wel omgeven met steeds meer subjectieve schattingen of beslissingen in het licht van onzekerheid over de toekomst. Maar ja, die onvermijdelijke onzekerheid was volgens Meij, in navolging van Knight (1921), nu juist de fundamentele verklaring van het bestaan van winst als vergoeding voor het dragen hiervan. In de jaren na Meij's oratie werd afgetast in hoeverre onzekerheid en beleids-elementen nog verenigbaar waren met een winstbegrip, gebaseerd op het uitgangspunt van bepaling van het verteerbaar inkomen.¹⁵ Het onderscheid tussen winstbepaling en winstbestemming kwam scherper in beeld, waarbij de vraag werd: als door allerlei mitsen en maren steeds duidelijker wordt dat een als verteerbaar inkomen berekende winst toch niet zonder meer verteerbaar is (wat overigens ook Limperg als mogelijkheid onderkende¹⁶), wat is dan nog de betekenis van een dergelijke winstbepaling?

Meij's promovendus, H.C. van Straaten, later hoogleraar in Delft, hakte in zijn nog steeds goed leesbare proefschrift uit 1957 de knoop al door. In dit proefschrift toonde hij systematisch aan dat noch vanuit het perspectief van de onderneming beschouwd als zelfstandige eenheid, noch vanuit het perspectief van de eigenaren het uitgangspunt van verteerbaar inkomen leidde tot een eenduidig bruikbaar winstbegrip: ‘Er is wel een algemeen gericht zijn op inkomensvorming onder de ban van een zekere continuïteit. Doch een nadere concretisering hiervan kent meerderlei gestalten en geen der specifiek gekozen doelstellingen [continuïteit in fysieke zin, in termen van inkomstenstromen, vanuit de eigenaren, vanuit de onderneming, enz.] kan op absolute geldigheid bogen.’ Elke poging om door keuze voor één doelstelling te komen tot een algemeen geldend winstbegrip was ‘tot vruchteloosheid gedoemd’ (Van Straaten 1957, p. 96). Van Straaten kwam daarmee uit bij een aangepast nominalisme: waardering van activa op basis van vervangings- of opbrengstwaarde, waarbij de totale vermogensaanwas, gerealiseerd of niet, als winst wordt beschouwd. Alle vragen over winstuitkering, vervanging, uitbreiding en continuïteit bleven relevant, maar werden rigoureuus buiten het domein van de winstbepaling gezet.

Hoewel Van Straatens proefschrift niet onopgemerkt bleef, ligt het eindpunt van de zoektocht naar een eenduidig winstbegrip, gefundeerd in uitkeerbaarheid, ongeveer een tiental jaren later. In het MAB probeerden Van Muiswinkel (1967) en Van der Schroeff (1968) de balans op te maken van de discussie die was gevolgd op Van Muiswinkel (1958). Dit lijken ongeveer de laatste publicaties te zijn geweest waarin uitkeerbaarheid het leidende begrip is bij het nadenken over winst.¹⁷ Beide auteurs gaan in elk geval niet of nauwelijks in op andere perspectieven op winst. Zij vinden dat zij elkaar dicht genaderd zijn, en dat is ook juist, in de zin dat beiden overtuigd zijn van de zin van winstbepaling op basis van vervangingswaarde. Daarbij blijven nog enkele verschillen over, zoals bijvoorbeeld dat Van Muiswinkel meer belang hecht aan de instandhouding van het nominale vermogen, naast

de substantiële instandhouding van het kapitaal. Maar hoewel uitkeerbaarheid het kader is waarbinnen zij hun discussie voeren, lijkt de feitelijke betekenis daarvan voor de conclusies beperkt. Het lijkt eerder alsof de twee auteurs als axiomatisch juist aannemen dat de vervangingswaarde de juiste grondslag is voor de winstbepaling en van daaruit benoemen wat de beperkingen zijn bij de bepaling van uitkeerbaarheid, bijvoorbeeld in de vorm van onvermijdelijke subjectieve elementen. Het is van daaruit nog maar een kleine stap naar het loslaten van de uitkeerbaarheidsgedachte als grondslag van winstbepaling op basis van vervangingswaarde.

De mogelijkheid van deze stap stond centraal in de redevoering met bijbehorend pre-advies van de Rotterdamse hoogleraar Burgert voor de Accountantsdag van het NIVRA in 1967.¹⁸ Hierin zette Burgert nog eens uitvoerig alle in de afgelopen twintig jaar geïdentificeerde problemen met een winstbegrip op basis van verteerbaar inkomen uiteen. Tegelijk deed hij een poging het winstbegrip opnieuw in te vullen, waarover hierna meer. Net als voor zijn kritiek op de vervangingswaardeleer gold hiervoor dat hij voortbouwde op aanzetten die al eerder in de literatuur werden gegeven.

5. Alternatieve vraagstellingen en perspectieven

Als de verteerbaarheid als leidende gedachte werd losgelaten, wat kwam er dan voor in de plaats? In elk geval niet één nieuw algemeen aanvaard oriëntatiepunt. Men kan in zekere zin zeggen dat sinds het eind van de jaren '60 het denken over winst in Nederland en daarbuiten weer is teruggekeerd naar de situatie van vóór de jaren 1920: een diversiteit aan opvattingen en gezichtspunten. In het kader van dit artikel is het niet mogelijk om dit integraal te behandelen. Hierna worden de belangrijkste ontwikkelingen kort geschetst. Voor de leesbaarheid worden zij gegroepeerd in drie thema's, die echter sterk verweven zijn.

5.1. Van waarde en winst naar externe verslaggeving

Een ontwikkeling die in de naoorlogse periode gestalte krijgt is dat het denken over winst als het ware gerelativeerd wordt, omdat er meer oog komt voor de bredere context van de verslaggeving waarbinnen het winstcijfer gerapporteerd wordt.¹⁹ In de klassieke Nederlandse bedrijfseconomie kwam de jaarrekening als geheel maar weinig in beeld. Tot de Tweede Wereldoorlog waren jaarrekeningen ook doorgaans weinig informatieve documenten. Naast de balans en de winst-en-verliesrekening bevatten zij meestal maar weinig informatie. Bovendien toonde de winst-en-verliesrekening vaak niet veel meer dan het saldo van de exploitatierekening en misschien wat afschrijvingen en reserveringen.

Vanaf de jaren '50 groeit het besef dat, in elk geval voor grotere of beursgenoteerde ondernemingen, het jaar-

verslag inclusief de jaarrekening een belangrijke rol kan spelen in de communicatie met zowel aandeelhouders als een bredere kring van belanghebbenden. Een belangrijk referentiepunt is de brochure *Het jaarverslag*, gepubliceerd in 1955 door de gezamenlijke werkgeversverenigingen. Hierin werden aanbevelingen gedaan voor de inhoud van zowel de jaarrekening als het directieverslag en voor een aantrekkelijke vormgeving van beide. Met deze publicatie werd het 'inzichtvereiste' in de Nederlandse literatuur geïntroduceerd dat ten grondslag ligt aan het huidige artikel 362 lid 1 Boek 2 BW. Vanuit dit perspectief had het winstcijfer als 'bottom line' nog steeds betekenis, maar verschoof de aandacht wel naar de samenstellende posten, de toelichting en interpretatie door het bestuur.

In het MAB werd *Het Jaarverslag* in 1957 besproken door de accountant H.J. Reyn, samen met een brochure waarin de normen voor de in 1954 ingestelde Henri Sijthoff prijs uiteengezet werden. Deze prijs voor het 'beste jaarverslag' weerspiegelde, net als *Het Jaarverslag*, de veranderende kijk op verslaggeving. In de context van dit artikel is interessant dat Reyn veruit de meest aandacht geeft aan het belang dat beide publicaties, zijns inziens terecht, hechten aan toepassing van de vervangingswaarde als grondslag voor waardering en resultaatbepaling. De betekenis van beide publicaties voor de ontwikkeling van een bredere kijk op verslaggeving blijft daardoor sterk onderbelicht.

Nog aarzelend in de loop van de jaren '60 maar zeker vanaf de jaren '70 zet deze bredere kijk zich door. Illustratief is de inhoudsopgave van de verschillende bundels met MAB-artikelen die in de loop van de tijd rond jubilea zijn gepubliceerd. In 1950, bij het 25-jarig bestaan van het tijdschrift en in 1961 na (ongeveer) 35 jaar bevatte het hoofdonderdeel 'bedrijfshuishoudkunde' nog het subthema 'waarde en winst'. In 1974 was 'jaarverslaggeving' een afzonderlijk hoofdonderdeel, naast 'accountancy' en 'bedrijfshuishoudkunde'.²⁰

In dit verband verdient een artikel van de VU-hoogleraar Traas (1976) aandacht. In een vaak geciteerde analyse wees hij er op dat de rol van de jaarrekening situatiebepaald is. Traas introduceerde hiervoor een eenvoudig schema van de historische ontwikkeling van de positie van de onderneming in de samenleving: van het 'bezitsmodel' waarin de onderneming een verlengstuk is van de eigenaar(s), via het 'gesloten model' waarin de onderneming weliswaar een zelfstandige eenheid is, maar onder controle van een min of meer gesloten kring van eigenaren, naar het 'open model' van de zelfstandige onderneming als coalitie van een bredere kring van participanten dan alleen de aandeelhouders. Volgens Traas veronderstelde het Nederlandse vervangingswaardedenken met de focus op bepaling van verteerbaar inkomen het bezitsmodel of het gesloten model. Deze veronderstelling was echter voor de meeste ondernemingen niet meer realistisch. Daarmee gaf Traas in kort bestek een historische verklaring, zowel van de opkomst als van het weer verdwijnen van de vervangingswaardeleer. Deze verklaring, gebaseerd op een visie op de onderneming, deed waarschijnlijk meer recht aan wat Limperg bedoelde

dan de opvatting dat het vervangingswaardedenken niet meer was dan een reactie op inflatie. In een open onderneming was volgens Traas nog steeds plaats voor winstberekening, maar dan als onderdeel van informatie over de economische levensvatbaarheid van de onderneming als geheel. Dit zou onder andere betekenen dat het ‘economisch resultaat’ berekend moest worden als saldo na aftrek van het vereiste rendement voor aandeelhouders, dus een vorm van ‘residual income’. Ook zou een overzicht van de verdeling van de toegevoegde waarde over de verschillende belanghebbenden een plaats naast de resultatenrekening moeten krijgen.

In dit verband is interessant dat Groeneveld (1981) in het MAB verslag deed over de werkzaamheden van een commissie van het Limperg Instituut. Deze commissie bestudeerde óf en hoe een winstbegrip kon worden ontwikkeld dat behulpzaam was bij het toekennen van rechten aan alle belanghebbenden. Met andere woorden, opnieuw werd over winst nagedacht vanuit het idee van verteerbaar inkomen, maar dan met een bredere invulling dan alleen het inkomen van aandeelhouders of eigenaren, of alleen de instandhouding van de onderneming. Dit was niet eenvoudig, zoals Groeneveld onderkende, en het uiteindelijke resultaat van de werkzaamheden van de commissie was dan ook beperkt.²¹

Voor het MAB betekende de verbreding van ‘winstbepaling’ naar ‘verslaggeving’ ook een verbreding naar thema’s zoals sociale, maatschappelijke en uiteindelijk ook milieu- en duurzaamheidsverslaggeving (o.a. Dekker (1988)). Ook Traas (1976) stipte dit al aan met de constatering dat een open model ook vroeg om verslaggeving over ‘sociale effectiviteit’, waarin men wellicht het huidige begrip ‘impact materiality’ in embryonale vorm kan herkennen. Hoe in het MAB geschreven is over normen voor verslaggeving in bredere zin, en over maatschappelijke verslaggeving in het bijzonder, is onderwerp van andere artikelen in dit jubileumnummer.

Binnen het traditionele kader van de jaarrekening kwam er naast aandacht voor het winstbegrip in het algemeen geleidelijk meer aandacht voor specifieke vraagstukken die de winstbepaling raken. Dit soort ‘technische’ onderwerpen kreeg voordien ook af en toe wel aandacht in het MAB, bijvoorbeeld in Polak (1938), één van Polaks betrekkelijk zeldzame bijdragen aan het MAB, over de balanswaarde van dochteraandelen. Maar het bleef beperkt, en vooral tot de specifieke context van fiscale winstbepaling. Burggraaff (1976) constateerde dat de Nederlandse literatuur, door zich te concentreren op de fundamentele principes van vermogens- en winstbepaling, een zekere ‘armoede’ vertoonde: voor onderwerpen als verwerking van pensioenen in de jaarrekening of omrekening van vreemde valuta was de praktijk grotendeels aangewezen op de Engelstalige literatuur.

Eén van de vroege voorbeelden uit de jaren ’60 waarin vanuit een perspectief van verslaggeving werd nagedacht over een specifiek vraagstuk was de discussie over de verwerking van (latente) belastingen tussen De Jong (1964), Brok (1964), Burggraaff (1964) en Foppe (1964).

Bij dit vraagstuk bood een winstbegrip op basis van uitkeerbaarheid weinig houvast, evenmin als een algemene voorkeur voor vervangingswaarde. Het is dan ook interessant om te zien hoe de auteurs zoeken hun posities te beargumenteren met begrippen als ‘juist beeld’, ‘inzicht’ en ‘bedrijfseconomisch verantwoord’ zonder deze heel concreet te kunnen maken. Zonder een zekere visie op wat met ‘winst’ wordt bedoeld is het kennelijk lastig om normatieve standpunten over specifieke aspecten van winstbepaling te onderbouwen.

5.2. De informatieve functie van de winst

Vanaf de jaren ’60 komt in de Nederlandse literatuur het idee op van winst als informatie, waarbij de winst dan in het bijzonder informeert over de economische prestatie van de onderneming. Dat hiermee een nieuw soort vraagstelling werd geïntroduceerd, vergeleken met de op uitkeerbaarheid gerichte invalshoek van de vervangingswaardeleer, werd terecht signaleerd door Klaassen (1972). Maar helemaal nieuw was het natuurlijk ook weer niet. Het idee dat winst iets zegt over hoe goed of slecht het met de onderneming gaat is onderdeel van het algemene spraakgebruik. De *Scheingewinne*-literatuur had als doel om de vertekening van de economische prestatie door inflatie te corrigeren. En ook de klassieke Nederlandse vervangingswaardeleer bevatte dit element in de zin van het positieve verschil tussen opbrengst en offers als indicator van de economische rationaliteit van de ruil.

Met name dat laatste bood aanknopingspunten, ook met de internationale literatuur. In 1964 besprak Meij in het MAB het tegenwoordig als klassiek beschouwde boek *The theory and measurement of business income* van Edwards and Bell (1961). Na te hebben vastgesteld dat Edwards and Bell, gezien hun verzuchting dat er weinig theoretische literatuur over het winstbegrip bestond, kennelijk de Nederlandse en Duitse literatuur gemist hadden, constateerde Meij dat zij desondanks toch verrassend dicht in de buurt waren gekomen van opvattingen in de recente Nederlandse literatuur. Wat Meij bedoelde, was dat Edwards and Bell zochten naar een objectief of in elk geval objectiveerbaar en praktisch toepasbaar winstbegrip op basis van vervangingswaarde. Meij legde zelf geen verband met Van Straatens winstbegrip, maar het winstbegrip van Edwards and Bell kan gezien worden als combinatie van vervangingswaarde en een nominale instandhoudingsdoelstelling. Centraal in de opvatting van Edwards and Bell staat dan dat binnen de totale vermogenstoename een ‘current operating profit’ wordt onderscheiden, te weten het verschil tussen verkoopopbrengst en vervangingswaarde (‘current cost’) van de verkopen, en de gedurende de periode gerealiseerde en nieuw ontstane ongerealiseerde waardeinstijgingen. Het current operating profit lijkt op de som van transactieresultaten uit de vervangingswaardeleer, afgezien van, zoals Meij opmerkt, Nederlandse verfijningen zoals correcties voor verspilling en normale productie. De interpretatie is echter anders: current operating profit heeft geen betekenis

in de zin van uitkeerbaarheid, maar is beslissingsondersteunend als geobjectiveerde indicator van toekomstige prestaties. Dit wijst dan in de richting van een gelaagde winstpresentatie met tussentellingen voor afzonderlijke componenten van de totale vermogenstoename.

Deze gelaagde winstpresentatie met vervangingswaarde als basis is dan ook de kern van de voorstellen van Burgert in zijn eerder genoemde rede uit 1967. Met verwijzing naar Edwards and Bell, en onder het motto 'different concepts of profit for different purposes' breekt Burgert nadrukkelijk met het idee dat 'de' winst op basis van één functie of doelstelling kan worden bepaald. De door het management op basis van beleidsoverwegingen bepaalde uitkeerbare winst kan een tussentelling zijn in een opstelling van resultaten, maar ook niet meer dan dat. In zijn postuum verschenen monografie over winstbepaling blijkt zelfs Van der Schroeff (1975) te hebben geaccepteerd dat de bepaling van de vertering (uitkeerbaarheid) slechts één van de mogelijke doelen van de winstberekening is binnen het algemene kader van informatieverstrekking en verantwoording.

De dubbele gedachte van de winst als informatiesignaal omtrent huidige maar ook toekomstige prestaties werd uitgewerkt in een aantal verschillende richtingen, die in de loop van de tijd ook in het MAB zichtbaar werden.

Een zo'n richting is het nadenken over elementen van de winst die al dan niet representatief zijn voor de huidige of toekomstige prestaties. Dit betreft bijvoorbeeld de presentatie van buitengewone baten en lasten, in of buiten de resultatenrekening. De Jong (1966) is een vroege behandeling van dit thema op basis van Amerikaanse literatuur over het 'all inclusive statement of income' versus het 'current operating statement of income'. In een later stadium valt hieronder ook het thema van 'kwaliteit van de winst' (Kamp 2002) en, meer recent, het thema van alternatieve prestatie maatstaven (Brouwer 2007; Brouwer and Knoops 2015; Veenman 2019). Ook het onderwerp 'other comprehensive income' kan vanuit dit gezichtspunt worden bekeken (Klaassen 1997).

Weer een andere richting waarvan de oorsprong ook in de Verenigde Staten ligt is het academisch onderzoek naar de waarderelevantie van cijfers uit de jaarrekening, waaronder het winstcijfer. Waar correlaties tussen huidige winstcijfers en beurskoersen worden onderzocht, wordt in feite getoetst in hoeverre huidige winstcijfers representatief zijn voor toekomstige winsten dan wel cash flows. Van dit type onderzoek zijn vanaf het eind de jaren '90 voorbeelden in het MAB te vinden (Huijgen 1997; Buijnk and Lubberink 2000; Van Triest and Weimer 2004).²²

5.3. Wet- en regelgeving

Een derde invalshoek die vanaf eind jaren '60 zichtbaar is in het denken over winst is die van wet- en regelgeving met betrekking tot de jaarrekening. Zoals bekend, bestonden er tot de Wet op de jaarrekening van ondernemingen (WJO 1970) in wezen geen voorschriften voor de jaarrekening in Nederland, althans niet voor de waardering

en de resultaatbepaling. Ook de WJO bevatte nog vrijwel geen voorschriften voor de winstbepaling, maar sindsdien is de situatie natuurlijk wel veranderd. Dat geldt voor de wetgeving, vooral onder de invloed van de Europese Richtlijnen vennootschapsrecht. Maar het geldt ook voor 'accounting standards'. In Nederland begon dit in de jaren '70 voorzichtig met de 'Beschouwingen' van het Tripartiete Overleg, de voorganger van de huidige Raad voor de Jaarverslaggeving. Internationaal was er vanuit Nederland vooral belangstelling voor de standaarden van de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk en voor de standaarden van het International Accounting Standards Committee (IASC). De laatste kregen rechtstreekse betekenis voor Nederlandse ondernemingen met de verplichte toepassing van International Financial Reporting Standards (IFRS) door beursgenoteerde ondernemingen in de Europese Unie vanaf 2005. In de loop van de tijd is IFRS uitgegroeid tot een in detail uitgewerkt kader van voorschriften. Daarmee is ook het antwoord op de vraag 'wat is winst?' in elk geval in praktische zin veranderd in: 'winst is het saldo van een resultatenrekening opgesteld volgens de toepasselijke voorschriften'. Zo bezien is winst een procedureel begrip geworden.

Dat werd niet onmiddellijk zo gezien. Tot in de jaren '80 werd het juist als belangrijk en waardevol gezien dat de Nederlandse wetgeving géén specifiek winstbegrip voorschreef, maar alle ruimte liet voor toepassing van 'bedrijfseconomische grondslagen'. Rond de implementatie van de Vierde Richtlijn in de Nederlandse wetgeving werd nog uitvoerig gediscussieerd over de vraag of winstbepaling op basis van vervangingswaarde niet verplicht gesteld moest worden (zie o.a. Klaassen (1982); Wessel (1983)). Dat gebeurde niet, maar Limpergs samengestelde waardebegrip kreeg als 'actuele waarde' wel een wettelijke status als mogelijke waarderingsgrondslag, nader uitgewerkt in het Besluit waardering activa uit 1983.

Dat regelgeving de kijk op winst fundamenteel veranderde, werd geduid door Traas (1980). Hij stelde vast dat een benadering van het winstbegrip op basis van informatiebehoefte van gebruikers onvoldoende houvast bood vanwege de verscheidenheid van gebruikers en hun soms tegengestelde belangen. 'De conclusie [...] moet dan ook zijn dat niet de bedrijfseconomische theorie het verlossende woord zal kunnen spreken over wat in de externe berichtgeving onder winst dient te worden verstaan, maar dat die taak moet worden toebedacht aan een centrale regelgevende instantie' (p. 209). Het winstbegrip was daarmee, volgens Traas, een 'politiek vraagstuk' geworden, en de vraagstelling verschoof van het juiste winstbegrip naar de juiste organisatie en procedures van de regelgever, zoals de Amerikaanse Financial Accounting Standards Board (FASB) of in Nederland de wetgever en de Raad voor de Jaarverslaggeving. In lijn hiermee wordt vanaf de jaren '80 het becoming van bestaande, nieuwe of voorgestelde verslaggevingsvoorschriften in binnen- of buitenland een herkenbaar genre in het MAB.²³

Over een strikt procedurele benadering is in principe niet veel meer te zeggen dan dat de meeste stemmen

gelden. Toch is het idee dat de uitkomst van zo'n stemming normatief beoordeeld kan worden niet verdwenen. Deze zoektocht naar normativiteit is ook herkenbaar in het proces van regelgeving zelf. Zoals gesignaleerd door Klaassen (1978) zette de FASB hier als eerste de koers uit met het project om een conceptual framework voor de jaarrekening te ontwikkelen. In het conceptual framework van het IASC werden kerngedachten van het Amerikaanse raamwerk overgenomen, en deze kwamen zo ook in Nederland terecht (Van der Wel 1992). De ontwikkelingen op het gebied van conceptual frameworks worden besproken in een ander artikel in dit jubileumnummer. In het kader van de ontwikkeling van het winstbegrip is interessant dat de conceptual frameworks van de FASB en de IASB uitgaan van een balansbenadering ('asset and liability approach') waarin opbrengsten en kosten, en dus winst als saldo, gedefinieerd zijn als mutaties in activa en verplichtingen, anders dan door transacties met eigenaren. Deze benadering hoeft niet dwingend te leiden tot waardering van balansposten tegen een vorm van actuele waarde, maar onlogisch is het niet. In de jaren '90 en de jaren '00 was een trend in de internationale regelgeving waarneembaar om waardering tegen 'fair value' steeds breder toe te passen. Dit was aanleiding voor een themanummer van het MAB (september 2003) over 'reële waarde' (zie ook Ter Hoeven (2006) en elders in dit nummer).

Gezien de Nederlandse voorgeschiedenis was het niet vreemd dat Langendijk (2005) op zoek ging naar overeenkomsten en verschillen tussen 'fair value accounting volgens de IASB en Limperg'. Langendijk stelde vast dat fair value verwant is aan de opbrengstwaarde (direct of indirect) zoals gedefinieerd door Limperg, maar dat de opkomst van fair value toch echt iets anders was dan een terugkeer naar de vervangingswaardeleer. Toch had Langendijk ook kunnen vaststellen dat in het denken van de IASB en de FASB over fair value de waardering (van activa, en nu ook van verplichtingen) weer leidend was geworden, met winst als afgeleide. Dit was in elk geval zoals Limperg het ook graag voorstelde.

Een ander verband met het verleden was dat een 'asset and liability approach', met een grotere of kleinere dosis fair value, tot dezelfde vraag leidde die al eerder, onder andere door Van Straaten, Edwards and Bell, en Burgert was gesteld: is de gehele mutatie van het nominale eigen vermogen 'winst'? Als lid van het IASC had Klaassen (1997) er goed zicht op dat daar, en bij de FASB, deze vraag werd besproken in termen van 'comprehensive income' en het al dan niet daarbinnen onderscheiden van 'net income' en 'other comprehensive income'. Als Nederlands bedrijfseconoom kon Klaassen deze discussie goed in historisch perspectief plaatsen en zowel belichten vanuit het verstommen van de discussies over instandhoudingsdoelstellingen en de opkomst van het denken over winst in termen van informatieve waarde.

Door de toenemende invloed van internationale regelgeving (onder anderen gesignaleerd door Vergoossen and Polman (1995) en Vergoossen (1999)) erodeerde langzamerhand de betekenis van de klassieke Nederlandse

bedrijfseconomie voor de Nederlandse verslaggeving. Symbolisch voor deze ontwikkeling was dat Philips met ingang van het boekjaar 1992 de actuele waarde als waarderingsgrondslag voor materiële activa verving door de historische kostprijs. In de wetgeving werd de band met de vervangingswaardeleer losser gemaakt door de vervanging, in 2005, van het Besluit waardering activa door het Besluit actuele waarde. Ook dit was een reactie op internationale ontwikkelingen, en wel de verplichte toepassing van IFRS in de Europese Unie. Het begrip fair value (in de vorm van 'marktwaarde') kreeg nu een plaats in een breed gedefinieerd begrip 'actuele waarde' waaronder ook nog de vervangingswaarde viel (Van Geffen 2005). Maar actuele waarde werd nu niet meer gezien als 'gecoördineerd waardebegrip' in Limpergiaanse zin. De band tussen de Nederlandse wetgeving en het winstbegrip van Limperg werd geheel doorsneden door de vervanging, in 2016, van 'vervangingswaarde' door 'actuele kostprijs' (Camfferman 2017). De uitkeerbaarheidsgedachte is nog niet helemaal uit het ondernemingsrecht verdwenen, maar daar heeft wel de gedachte ingang gevonden dat de toelaatbaarheid van uitkeringen aan aandeelhouders meer een kwestie is van liquiditeit dan van winstbepaling. Op de jaarrekening gebaseerde uitkeringsbeperkingen zijn er nog steeds, maar dan niet gekoppeld aan winst maar aan de waardering van specifieke activa of de realisatie van de daarin begrepen waardeinstijgingen, in lijn met opvattingen die al eerder door Van Kampen (1969) uiteengezet waren.

6. Afsluitende opmerkingen

In honderd jaar kan veel gezegd worden over het winstbegrip, en in dit artikel kon dan ook niet meer gedaan worden dan enkele lijnen schetsen en punten aanstippen. Daarbij kan in elk geval geconstateerd worden dat voor wie wil nadenken over winst, het geen gek idee is om de oude jaargangen van het MAB in te duiken. Daarin is dan weliswaar niet het definitieve antwoord te vinden op de vraag wat winst is en hoe het berekend moet worden, maar kunnen er wel veel ideeën en invalshoeken worden gevonden die tot nadenken stemmen.

De in de loop van de afgelopen honderd jaar bereikte conclusie dat een eenduidig, objectief en praktisch toepasbaar winstbegrip onbereikbaar is, is weliswaar een negatieve conclusie, maar daarom niet minder waardevol. Het idee is wel zo aantrekkelijk dat elke volgende generatie opnieuw zou kunnen gaan proberen om deze 'steen der wijzen' (Van Straaten 1957, p. 86) te gaan zoeken, te meer omdat 'winst' wel degelijk een belangrijke rol blijft spelen in de praktijk van de verslaggeving, en in ideeën over ondernemingen die leven in het maatschappelijk verkeer en de politiek.

Men zou de in dit artikel besproken geschiedenis kunnen zien als illustratie van de uitspraak van de Britse econoom Hicks in zijn boek *Value and Capital* uit 1946, waarin hij uitlegt waarom hij begrippen zoals 'income'

niet gebruikte in de eerdere economische analyses in dat boek: 'In spite of their familiarity, I do not believe that they are suitable tools for analysis which aims at logical precision. There is far too much equivocation in their meaning, equivocation which cannot be removed by the most painstaking effort. At bottom, they are not logical categories at all; they are rough approximations, used by the business man to steer himself through the bewildering changes of situation which confront him. For this purpose, strict logical categories are not what is needed; something rougher is actually better.' (Hicks 1946, p.171).

Het zou een veel te nurkse opmerking zijn dat de Nederlandse bedrijfseconomen dit ter harte hadden moeten nemen, en niet nog tien of twintig jaar of nog langer moeten doorgaan met het zoeken naar het juiste winstbegrip. Het zelf doormaken van die zoektocht heeft waarde gehad, al was het maar om de beperkingen van het winstbegrip scherper te leren zien. Wat dat betreft kan men wel enigszins meekomen in de verzuchting van Bindenga (2005, p. 253) dat 'de huidige generatie studenten nauwelijks de verschillen kan aangeven tussen fair value accounting en substantialistische winstbepaling' en, belangrijker, dat het 'ook de vraag [is] of de samenstellers van jaarrekeningen in de toekomst de grondslagen van financiële verslaggeving nog wel op de juiste wijze zullen interpreteren'. Ook al is men, bijvoorbeeld, minder sceptisch dan Bindenga over de 'impairment only' benadering van goodwill, dan is het nog steeds verhelderend om IAS 36 te lezen tegen de achtergrond van de oude discussies over niet-identieke vervanging en de instandhouding van de onderneming als inkomstenbron. En bij het nadenken over 'fair value ac-

counting' kan het geen kwaad om te weten waarom voor eerdere generaties het 'geen winst zonder ruil' axiomatisch was. Ook wanneer de praktijk van de verslaggeving gedomineerd wordt door de vraag 'wat zeggen de regels' is het altijd goed om je te kunnen blijven voorstellen dat winst ook anders gedefinieerd had kunnen worden.

Verder lijkt aannemelijk dat veel auteurs die in het MAB of elders over winst schreven op zijn minst intuïtief hebben onderkend dat de 'businessman' van Hicks niet op een totaal verkeerd spoor zat bij het sturen op winst. Zoals Hicks aangeeft, heeft het begrip winst dan weliswaar geen zuiver theoretische, maar wel een praktische validiteit. Het lijkt niet vreemd om te veronderstellen dat veel ondernemingsactiviteit gemotiveerd wordt door het nastreven van een 'surplus' in een of andere vorm, of dat nu benoemd wordt in klassieke termen als G-W-G' (al dan niet gecorrigeerd voor koopkracht) of W-G-W', of met meer moderne begrippen als 'free cash flow', 'aandeelhouderswaarde', 'economic value added', 'duurzame winstgevendheid', 'triple bottom line', of met een 'alternative performance measure'. Een winstpunt (om het zo maar te noemen) uit de literatuur van de laatste honderd jaar is dat we een bepaalde souplesse kunnen hebben in het schakelen tussen verschillende voorstellingswijzen van het 'surplus' en tussen manieren om dit, bij gebrek aan directe waarneembaarheid, te operationaliseren in min of meer ruwe benaderingen. Daarbij helpt het gegroeide besef dat een al te exclusieve concentratie op het winstcijfer niet zo zinvol is, en dat dit cijfer gezien moet worden in het verband van het geheel van de informatie die via de jaarrekening (breder: het jaarverslag) verstrekt wordt.

■ **Prof. dr. C. Camfferman RA** – Kees is hoogleraar financial accounting aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

Noten

1. Zie o.a. Van Philips (1968), Slot and Vijn (1977), Slot (1979), Feenstra (1991), Camfferman and Zeff (1994), Camfferman (1998).
2. Voor de relatie tussen het werk van Schmidt en Limperg, zie Camfferman (1994).
3. Waaronder de dictaten, samengesteld door G.D. Ribbius en H.P.M. Muller.
4. Zie Limperg (1964–1968), deel I, p. 96.
5. Het onderscheid tussen directe en indirecte opbrengstwaarde wordt begripsmatig gemaakt in de 'leer van de waarde' (Limperg, 1964–1968, deel I) maar de benamingen 'direct' en 'indirect' worden hieraan gegeven in de 'leer van de kostprijs' (Limperg (1964–1968), deel II, p. 50).
6. Zie Mattessich (2008), p. 173, 189 en de verwijzingen aldaar.
7. Wat volgt is in grote trekken ontleend aan Limperg (1964–1968), deel I, met name de hoofdstukken A.II en B.I.
8. Zie, bijvoorbeeld, de bevindingen in Klaassen (1975).
9. In de Nederlandse literatuur van na de Tweede Wereldoorlog vinden we regelmatig verwijzingen naar, bijvoorbeeld, debatten als tussen Pigou (1941), Von Hayek (1941) en Hicks (1942) en naar, bijvoorbeeld, Hicks (1946).
10. In navolging van met name Nelson (1973) wordt als 'a priori accounting research' wel aangeduid het vanuit gekozen uitgangspunten of doelstellingen afleiden of ontwikkelen van concepten of mogelijke praktijken op het gebied van accounting. Voor deze 'normatief-deductieve' benadering, waartoe ook Limpergs winsttheorie gerekend kan worden, zie onder andere Knoops (2010, hoofdstuk 5).
11. Voor overzichten vanuit verschillende standpunten zie onder andere Van Straaten (1957), Van der Schroeff (1975) en Slot and Vijn (1977).
12. Limperg (1964–1968), deel VI, p. 313–314.
13. Limperg (1964–1968), deel VI, p. 315–322.
14. Overigens kon ook beargumenteerd worden dat dit juist wel in de lijn van Limperg lag, omdat Limperg nadrukkelijk zijn uitgangspunt koos in het inkomen van (korthedshalve) de aandeelhouders, en niet in het inkomen van het bedrijf beschouwd als zelfstandige eenheid.

15. Met name vragenderwijs Pruijt (1954) en bevestigend De Lange (1955) alsmede, tot op zekere hoogte, Van Muiswinkel (1958).
16. Limperg (1964–1968), deel VI, p. 286.
17. In het MAB verscheen ook nog een artikel van de VU-hoogleraar Van Kampen (1969) waarin uitkeerbaarheid centraal stond, maar dan als bedrijfseconomische grondslag van de balans die de functie heeft om het uitkeerbare vermogen aan te wijzen. Van Kampen zag hierin geen zelfstandige rol voor de resultatenrekening.
18. Burgert (1967); stenografisch verslag van inleiding en discussie in *De Accountant* 74(9):494–523. Feenstra (1991) meent dat aan Burgerts lezing ‘aanvankelijk nauwelijks aandacht [werd] besteed’. Dat is mogelijk juist wat betreft reacties in de literatuur, maar onderschat waarschijnlijk de betekenis van de lezing voor het populariseren van in de meer academische literatuur al eerder geuite bezwaren tegen de vervangingswaardeleer.
19. Zie o.a. Zeff et al. (1992), hoofdstuk 3; Camfferman and Van den Brand (2010).
20. J.F. ten Doeschate et al. (red.) (1950) *Vijftientig jaren Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*. Deel 1–2; A.M. van Rietschoten et al. (red.) (1961) *1924 MAB 1960*. Deel 1–2; J.L. Bouma et al. (red.) (1973) *Vijftig jaar MAB*. Deel 1–3. Muusses (Purmerend). In de bundel 1973 MAB 1983 uit 1984 waren artikelen over verslaggeving overigens weer ondergebracht in een ongedifferentieerd deel ‘bedrijfshuishoudkunde’.
21. In 1984 verscheen het rapport ‘Operationeel winstbegrip’ (Amsterdam: Limperg Instituut) waarin een voorstel werd gedaan voor een benadering waarin met name werknemers en aandeelhouders overeenstemming zouden kunnen bereiken over bepaling en verdeling van ‘te verdelen vermogensgroei’. De politieke achtergrond van het rapport was het wetsvoorstel voor een vermogensaanwasdeling (VAD) uit 1978, dat in 1983 werd ingetrokken.
22. Voor een kritische methodologische beschouwing zie Knoops (1997).
23. Enkele min of meer willekeurige voorbeelden uit verschillende decennia: Van Helleman (1975), Bak (1983), Arnold (1995), Laning (2006), De Vries (2013). Veel commentaar op verslaggevingsvoorschriften is te vinden in combinatie met empirisch onderzoek in de jaarlijkse themanummers ‘Het Jaar Verslagen’ van het MAB, die sinds 2010 zijn verschenen.

Literatuur

- Arnold CA (1995) De tien herziene standaards van het IASC. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 69(3): 104–115. <https://doi.org/10.5117/mab.69.15626>
- Bak GGM (1983) Een nieuwe wettelijke regeling voor de jaarrekening. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 57(11): 478–504. <https://doi.org/10.5117/mab.57.12504>
- Bakker O (1935a) De theorie van de vervangingswaarde. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 12(5): 67–71. <https://doi.org/10.5117/mab.12.16450>
- Bakker O (1935b) De theorie van de vervangingswaarde. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 12(11): 161–163. <https://doi.org/10.5117/mab.12.13105>
- Bindenga A (2003) Winst of geen winst, dat is de vraag. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 77(6): 252–253. <https://doi.org/10.5117/mab.77.17500>
- Brink HL (1992) A history of Philips’ accounting policies on the basis of its annual reports. *European Accounting Review* 1(2): 255–275. <https://doi.org/10.1080/09638189200000023>
- Brok AL (1964) Latenties terzake van de vennootschapsbelasting. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 38(6): 224–246. <https://doi.org/10.5117/mab.38.17225>
- Brouwer AJ (2007) Rapportage over prestaties in de Europese Unie: Babylonische spraakverwarring? *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 81(6): 259–268. <https://doi.org/10.5117/mab.81.17764>
- Brouwer A, Knoops C (2015) Gesegmenteerde informatie en alternatieve winstbegrippen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 89(11): 426–445. <https://doi.org/10.5117/mab.89.31199>
- Buijink W, Lubberink M (2000) Properties of Financial Accounting Earnings. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 74(11): 62–76. <https://doi.org/10.5117/mab.74.12725>
- Burgert R (1967) Bedrijfseconomisch aanvaardbare grondslagen voor de gepubliceerde jaarrekening. *De Accountant* 74(4): 153–192.
- Burggraaff JA (1964) Latenties terzake van de vennootschapsbelasting. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 38(6): 247–249. <https://doi.org/10.5117/mab.38.17226>
- Burggraaff JA (1976) Vermogens- en winstbepaling in de praktijk 1. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 50(2): 104–116. <https://doi.org/10.5117/mab.50.14997>
- Camfferman K (1994) Schmidt, Limperg and the dissemination of current cost accounting in the Netherlands. *International Journal of Accounting: Education and Research* 29(4): 251–264.
- Camfferman K (1998) Deprival value in the Netherlands: History and current status’. *Abacus* 34(1): 18–27. <https://doi.org/10.1111/1467-6281.00018>
- Camfferman K (2016) Schoonheidsgebreken in de leer van de actuele kostprijs. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 90(11): 459–470. <https://doi.org/10.5117/mab.90.31203>
- Camfferman K, Zeff SA (1994) The contributions of Th. Limperg jr. to Dutch accounting and auditing. In: Edwards JR (Ed.) *Twentieth Century Accounting Thinkers*. Routledge (London), 112–141.
- Camfferman K, Van den Brand BRCJ (2010) Jaarverslagen van Nederlandse ondernemingen vanaf 1811 tot 2005. Broncommentaren, No. 8. Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (Den Haag). <https://doi.org/10.18352/tseg.328>
- Cobbenhagen MJH (1930) Beschouwingen naar aanleiding van: Dr. F. Schmidt: Die organische Tageswertbilanz. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 7(7): 97–103. <https://doi.org/10.5117/mab.7.19843>
- Clarke FL, Dean GW (1990) Contributions of Limperg and Schmidt to the replacement cost debate in the 1920s. Garland (New York/London).

- De Jong AA (1966) De presentatie van buitengewone baten en lasten in de jaarrekening. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 40(11): 424–431. <https://doi.org/10.5117/mab.40.12379>
- De Jong J (1964) Latenties terzake van de vennootschapsbelasting. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 38(2): 42–54. <https://doi.org/10.5117/mab.38.14904>
- Dekker HC (1988) Van de leer van Waarde en Winst naar Maatschappelijke Berichtgeving. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfs-economie* 62(7/8): 296–312. <https://doi.org/10.5117/mab.62.20564>
- De Lange ATh (1955) Subjectieve schattingen en beleidselementen bij winstbepaling en winstbestemming. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 29(4): 147–159. <https://doi.org/10.5117/mab.29.15988>
- De Langen WJ (1937) De inkomsten- en vermogensbelastingen en de depreciatie van de gulden. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 14(9): 124–129, met naschrift Limperg, 130. <https://doi.org/10.5117/mab.14.21100>
- De Vries J (2013) Derivaten in de jaarrekening. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 87(6): 250–266. <https://doi.org/10.5117/mab.87.17816>
- Edwards EO, Bell PW (1961) *The theory and measurement of business income*. University of California Press (Berkeley/Los Angeles). <https://doi.org/10.1525/9780520340626>
- Feenstra DW (1991) 25 jaar externe verslaggevingstheorie. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 65(6): 271–279. <https://doi.org/10.5117/mab.65.17394>
- Foppe HHM (1964) Latenties terzake van de vennootschapsbelasting. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 38(12): 444–445. <https://doi.org/10.5117/mab.38.13397>
- Groeneveld JG (1981) Een operationeel winstbegrip. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 55(7/8): 362–372. <https://doi.org/10.5117/mab.55.20512>
- Hicks JR (1942) Maintaining capital intact: A further suggestion. *Economica* 9(34): 174–179. <https://doi.org/10.2307/2549808>
- Hicks JR (1946) *Value and capital*. 2nd Edition. Clarendon Press (Oxford).
- Huijgen CA (1997) Economische waardering van gekochte goodwill. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 71(9): 417–427. <https://doi.org/10.5117/mab.71.21713>
- Kamp B (2002) Kwaliteit van de winst. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 76(7/8): 238–336. <https://doi.org/10.5117/mab.76.20758>
- Klaassen J (1972) De winst als informatiebron. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 46(7): 310–319. <https://doi.org/10.5117/mab.46.20362>
- Klaassen J (1975) De vervangingswaarde: Theorie en toepassing in de jaarrekening. Samsom (Alphen aan den Rijn). <https://doi.org/10.5117/mab.49.11462>
- Klaassen J (1978) De doelstellingen van de financiële verslaggeving. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 52(12): 581–590. <https://doi.org/10.5117/mab.52.13496>
- Klaassen J (1982) Ontwikkeling van de eisen te stellen aan de jaarrekening. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 56(3): 111–122. <https://doi.org/10.5117/mab.56.15535>
- Klaassen J (1997) Financiële positie. Resultaat en Financiële performance. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 71(10): 508–516. <https://doi.org/10.5117/mab.71.11698>
- Kleerekoper S (1934) *Bedrijfseconomie*. Arbeiderspers (Amsterdam).
- Kleerekoper S (1935a) De theorie van de vervangingswaarde. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 12(7): 97–101. <https://doi.org/10.5117/mab.12.19900>
- Kleerekoper S (1935b) De theorie van de vervangingswaarde. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 12(11): 163–164. <https://doi.org/10.5117/mab.12.13105>
- Knight FH (1921) *Risk, uncertainty, and profit*. Houghton Mifflin (Boston/New York).
- Knoops CD (1997) Economische waarde van gekochte goodwill. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 71(9): 473–478. <https://doi.org/10.5117/mab.71.21720>
- Knoops CD (2010) *Verslaggevingstheorieën: Een wetenschapsfilosofische analyse*. Proefschrift, Erasmus Universiteit Rotterdam. https://repub.eur.nl/pub/19651/Knoops_proefschrift.pdf
- Langendijk H (2005) Fair value accounting volgens de IASB en Limperg. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 79(4): 125–131. <https://doi.org/10.5117/mab.79.16306>
- Laning A (2006) *Verslaggeving over pensioenen: IAS19/RJ271 beoordeeld*. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 80(6): 286–293. <https://doi.org/10.5117/mab.80.17532>
- Limperg Th (1937a) De gevolgen van de depreciatie van de gulden voor de berekening van waarde en winst in het bedrijf. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 14(1): 1–8. <https://doi.org/10.5117/mab.14.10138>
- Limperg Th (1937b) De vervangingswaarde en de fiscus. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 14(9): 130–135. <https://doi.org/10.5117/mab.14.21101>
- Limperg Th (1964–1968) *Bedrijfseconomie: Verzameld werk van Prof. Dr. Th. Limperg jr. Deel I–VII*. Kluwer (Deventer).
- Mattessich R (2008) *Two hundred years of accounting research: An international survey of personalities, ideas and publications*. Routledge (London/New York).
- Meij JL (1948) *Beschouwingen over aard en omvang van de winst*. Inaugurele rede Rijksuniversiteit Groningen. Delwel (Den Haag).
- Nelson CL (1973) A priori research in accounting. In Dopuch N, Revsine L (red.) *Accounting research 1960–1970: A critical evaluation*. Center for International Education and Research in Accounting (Urbana, Ill.).
- Pigou AC (1941) Maintaining capital intact. *Economica* 8(31): 271–275. <https://doi.org/10.2307/2549333>
- Polak NJ (1924) Waarderings- en balansproblemen. *De Economist* 74: 683–699; 787–797.
- Polak NJ (1940–1941) Goed koopmansgebruik in verband met de winstbelasting. *De Naamlooze Vennootschap* 19: 33–35; 161–163; 192–194; 258–261.
- Polak NJ (1938) De balanswaarde van dochteraandelen. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 15(10): 164–166. <https://doi.org/10.5117/mab.15.11075>
- Pruijt B (1954) Subjectieve schattingen en beleidselementen bij winstbepaling en winstbestemming. *Diesrede Nederlandsche Economische Hoogeschool*. Bohn (Haarlem). <https://doi.org/10.1007/BF02206105>
- Reyn HJ (1957) Twee publicaties over het jaarverslag. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 31(9): 340–342. <https://doi.org/10.5117/mab.31.21319>
- Slot R (1979) Winst. In: Schoonderbeek JW, Bak GGM (Ed.) *Reflecties op Limperg: Opstellen over ontwikkelingen in onderneming, bedrijfseconomie en accountancy sinds de dertiger jaren*. Kluwer (Deventer), 131–150.

- Slot R, Vijn RM (1977) De ontwikkeling van het winstbegrip. Stenfert Kroese (Leiden/Antwerpen).
- Smeets MJH (1938) Verteerbaar inkomen. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 13(9): 129–130, met naschrift Limperg, 130–131. <https://doi.org/10.5117/mab.15.21116>
- Ter Hoeven R (2006) De waarderingsgrondslag ‘fair value’ in de jaarrekening. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 80(12): 620–628. <https://doi.org/10.5117/mab.80.13843>
- Traas L (1976) De informatieve waarde van de jaarrekening. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 50(2): 75–90. <https://doi.org/10.5117/mab.50.14993>
- Van der Schroeff HJ (1968) Vervangingswaarde-theorie en winstprobleem. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 42(6): 284–297. <https://doi.org/10.5117/mab.42.17245>
- Van der Schroeff HJ (1969) Winstbepaling en financieringsstructuur. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 43(2): 50–72. <https://doi.org/10.5117/mab.43.14924>
- Van der Schroeff HJ (1975) Bedrijfseconomische grondslagen van de winstbepaling. Kosmos (Amsterdam).
- Van der Wel F (1992) Internationalisatie van de Nederlandse jaarverslaggeving. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 66(12): 584–591. <https://doi.org/10.5117/mab.66.13647>
- Van Geffen CJA (2005) Kanttekeningen bij de modernisering van het Nederlandse jaarrekeningenrecht. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 79(7/8): 334–342. <https://doi.org/10.5117/mab.79.20807>
- Van Helleman J (1975) Omrekening van vreemde valuta’s ten behoeve van het opstellen van de geconsolideerde jaarrekening. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 49(6): 254–267. <https://doi.org/10.5117/mab.49.17277>
- Van Kampen L (1969) De functie van de balans. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 43(4): 156–175. <https://doi.org/10.5117/mab.43.16061>
- Van Muiswinkel FL (1958) Schoonheidsgebreken in de vervangingswaardeleer. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 32(12): 470–490. <https://doi.org/10.5117/mab.32.13312>
- Van Muiswinkel FL (1967) Vervangingswaardeleer en winstprobleem. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 41(3): 79–88. <https://doi.org/10.5117/mab.41.15427>
- Van Philips PAM (1968) Grepen uit de evolutie van het bedrijfseconomisch winstbegrip. Oratie Universiteit van Amsterdam. Kluwer (Deventer).
- Van Straaten HC (1957) Inhoud en grenzen van het winstbegrip. Stenfert Kroese (Leiden).
- Van Triest SP, Weimer J (2004) Koersreacties op aankondigingen van goodwill impairments in Nederland. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 78(10): 454–461. <https://doi.org/10.5117/mab.78.11797>
- Veenman D (2019) Recente inzichten in het gebruik van alternatieve prestatie maatstaven door beursgenoteerde ondernemingen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 93(3/4): 83–97. <https://doi.org/10.5117/mab.93.32512>
- Vergoossen R (1999) International Accounting Standards en de gevolgen voor de jaarverslaggeving in Nederland. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 73(9): 450–460. <https://doi.org/10.5117/mab.73.21738>
- Vergoossen R, Polman AAR (1995) US GAAP en de jaarverslaggeving van Nederlandse ondernemingen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 69(9): 534–544. <https://doi.org/10.5117/mab.69.21664>
- Von Hayek FA (1941) Maintaining capital intact: A reply. *Economica* 8(31): 276–280. <https://doi.org/10.2307/2549334>
- Walb E (1933) Zur Dogmengeschichte der Bilanz von 1861–1919. In: Walb E et al. (red) *Festschrift für Eugen Schmalenbach*. Gloeckner (Leipzig), 1–64.
- Wessel PA (1983) De waarde en de rechter. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* 57(5): 198–205. <https://doi.org/10.5117/mab.57.16719>
- Zeff SA, Van der Wel F, Camfferman K (1992) *Company financial reporting: A historical and comparative study of the Dutch regulatory process*. North-Holland (Amsterdam).